

Møte på Folkvang 2. november 2014

Ca. 50 personer til stede.

Tema: Gamle ildsteder

Foredragsholder: Petter Øijord

Ildsteder har ei mangetusenårig historie. Verden har forandra seg mye, og bare de flotteste er tatt vare på. Vi får derfor ofte et feil bilde av ildstedenes rolle og historie. En kakkell fra Drammens Fajanse på 1700-tallet viser at det var piper på nesten alle hus.

Kokegropa er det eldste ildstedet. Det kan ha kommet til den sørnorske kysten over Doggerland for mer enn 10000 år sia. (Da isen trakk seg tilbake, var Nordsjøen tørrlagt og England og Danmark hang sammen med kontinentet. Bare Norskerenna skilte dette landet fra den isfrie kysten sørpå.)

Kokegropa er ei grop i bakken med stein i bunnen. Det blir gjort opp ild, og så blir steiner lagt omkring maten og gropa dekt med jord.

Jordovner fins over hele verden, lagd ved å legge et leirelag over våt sand som siden graves ut.

Teglsteinsovner av samme konstruksjon som jordovnen blei bl.a. gravd ut i Pompeii. Den var effektiv, man steiker i en moderne ovn 100-150 pizzaer pr firing.

Kleberstein som materiale var utbredt i hele Norge fra ca. 1000 til 1700, da forekomstene var på det nærmeste oppbrukt.

Årestuer (med ljore over ildsted midt i rommet) er aldri dokumentert i Norge,

sjøl om enkelte eldre hus er utstyrt slik på museer. Mest sannsynlig hadde disse husa ildsteder i hjørnet (peis). Undersøkelser av tuftene fra 1050-tallet og framover indikerer det.

Peiser murt av gråstein finnes fra 1580-tallet. De er åpne og knytta til pipe. Et maleri av Firenze fra middelalderen viser at det fins mange piper i byen.

Kakkellovnen var opprinnelig ei videreutvikling av jord-/teglsteinsovnen. Da blei krukker i keramikk murt inn i godset (caculus) for å forsterke varmeeffekten. Det fins bilder av denne typen fra ca. 1450 i Krakow. Etter hvert blei kaklene stadig mer dekorative og endte opp med keramikkfliser i mange farger og med mange slags motiver.

Bileggerovnen var fra 1400-tallet i bruk i alle nordiske land unntatt Norge. Det er en ovn der ilegget er plassert i et annet rom, og der glør fra opptenninga blir skjøvet inn i en større ovn i hovedrommet. Røyken blei enten ført tilbake eller inn i ei pipe. Bileggeren kan være kakkellovn eller i støpejern.

Vindovn er ovner knytta direkte til ei pipe som avtrekk. Den første som er funnet, er fra de tyske gruvene i Seljord ca. 1540. Det kan være både kakkellovner og jernovner. De første jernovnene imiterte flisene fra kakkellovner.

ovnen. De første pipene var ofte av tre og antakelig ganske brannfarlige.

Jernovnene begynte å komme på 1600-tallet da de første norske jernverka blei etablert. Ett av de første var Sognedalens Jernværk (Sokna), eid av presten Bendeke til Modum. Hassel Jernverk produserte en ovn med motiv fra Frederik 2`s bibel (Davids og Goliat). De hadde bl.a. en stangjernhammer i Vestfossen. De lagde også i 1749 en ovn med vertshusmotiv (fra Landfalløya til Øvre Sund var der 18 vertshus på 1700-tallet). Også Dikemark og Eidsfoss produserte ovner. Trekol var oftest minimumsfaktoren i denne produksjonen. Finnemarka leverte kol til Dikemark (stangjernproduksjon på Sjøstad).

Kaminer kom på moten på 1700-tallet. De ga dårlig varme, og fra Rosenborg slott i København fins det bilder som viser at det var satt klebersteinsovner inn i alle kaminene.

Røykovner var den tradisjonelle ovnen i finnesens områder. Den var murt av stein, blei fyr i 5-6 timer og kunne så holde varmen i 3-4 dager. Det var en slags magasinovn. Røykstuene hadde ljore som kunne reguleres.

Skorstein var opprinnelig et oppmurt arrangement med pipe. Det kunne være både ovner, bryggepanne og bakerovn tilkople skorsteinen. Etter brannen i Drammen på 1860-tallet fins et foto som viser en slik skorstein på kirketorget. Seinere har ordet mer kommet til å betegne sjølve pipeavtrekket.

1800-tallet er jernovnenes tid i Norge. Da blei etasjeovner vanlige, og de blei støpt i tysk stil i mange små jernstøperier over nesten hele landet.

Dobbeltbrennende ovner har et rør/kammeropplegg som gjør at røykgassene føres tilbake i brennkammeret og brenner opp. Noen gamle modeller har slik innredning, men det var modellen «Bjørn» fra Drammens Jernstøperi som blei den best utvikla og mest kjente modellen. De kunne ved ilegg 2 ganger i døgnet brenne rundt, «rundbrenner». Denne fyremetoden passa imidlertid ikke for koks, og utover 1900-tallet var koks mye billigere enn ved. Det blei da vanlig med ovner som slapp røyken rett ut pipa.

Jøtul 4, som noen kalte «Hanna Kvanmo» var en svært utbredt modell som sendte det meste av varmen ut i pipa.

Etter 2.verdenskrig blei det satt i gang forsert utbygging av vannkraft i Norge, og ganske snart blei strømmen så billig at det ikke lønte seg å fyre verken med koks eller ved. Ovnene blei etter hvert mest til pynt og etter hvert til antikviteter.

Foredraget var illustrert med mange gode lysbilder.

WS.